

Türkiye'nin Özelleştirme Serüveni

Ali Bilge

10/06/2004, *acikradyo.com* sitesinden alınmıştır.

Ömer Madra: Bu haftanın önemli konusu sizce nedir? Özelleştirme ve TÜPRAŞ meselesini mi konuşalım biraz?

Ali Bilge: TÜPRAŞ ile birlikte özelleştirme geçmişimizi hatırlayalım isterseniz?

ÖM: Bir türlü tam bir yere oturtulamayan bir kavram Türkiye'de.

AB: Evet, kabak tadı verdi. Özelleştirmeye ilişkin ilk yasa 1984'te çıkmıştı. Bu mesele, Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi Yasası içinde düzenlenmişti.

ÖM: Tam 20. yılını idrak ediyoruz.

AB: 1986 yılında Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi içerisinde bir özelleştirme başkan yardımcılığı oluşturuldu ve ilk defa 86'da kanunun hükümleri çerçevesi içerisinde örgütlenmeye gidildi. Bazı listeler ilan edildi "şunlar özelleştirilecek" diye, kanunun çıkışı 84 ama 86'da özelleştirme ile ilgili ilk adımlar atıldı. Hatırladığım kadarı ile 90'ların ilk yarısında "bu kanunla ve idare ile bu iş olmayacak, 'Özelleştirme İdaresi' adı altında ayrı bir idare yapalım ve onun yasasını yeniden düzenleyelim" denildi. Geçen bu sürede çok çeşitli özelleştirme tecrübeleri yaşadık.

Ancak şunu sormak lazım: "bu süre içinde özelleştirme kapsamına aldığımız ve sözde özelleştirdiğimizi iddia ettiğimiz kuruluşlar, bugün ne halde?" Çünkü bu kuruluşları özelleştirme kapsamına aldığımız için doğru dürüst yatırım da yapmadık. Yakın tarihimiz boyunca KİT'ler hep suçlandı, KİT'ler ekonomiye açık taşıyan kuruluşlar olarak nitelendirildi, verimli olmadıkları söylendi, yarattıkları katma değer yeterli görülmedi, bu gerekçelerle "bunları özel sektöre satmalıyız, hem biz liberalleşen bir ekonomik politika izliyoruz, bunun gereğidir, dünyada eğilim de budur, biz de devlete açık yaratan bu kuruluşlardan kurtulalım" dendi. Bir diğer hususta şuydu: 1980'lerin ortasında özelleştirme tartışmaları başladığında, özelleştirmenin amacı olarak, sermayenin tabana yayılması, çalışanların kuruluşlara ortak edilmesi gibi savlar öne sürülüyordu. Bunlar özelleştirmenin sosyal sloganlarıydı. Sermaye piyasasını halka yaymak, çalışanları kuruluşlara ortak etmek.

Ancak, zaman içerisinde, Türkiye'nin iç borçlarının geldiği devasa boyutlar nedeniyle 94'te yaşanan iktisadi kriz ve sonrasına baktığımızda -IMF'de yapılan programlarda da hep bunu görürsünüz- özelleştirme, kamu açığını kapayacak bir gelir hanesi olarak görüldü. Yani başlangıçtaki o "ulvi" amaçlardan, borç kapamaya, borçları azaltmaya dönük bir operasyona indirildi. 1990'ların ortasından itibaren başarısız özelleştirme operasyonları nedeni ile -1998 yılında IMF ile, Dünya Bankası ile önce yakından izleme anlaşması, ardından stand by anlaşmalarında - özelleştirme gelirleri, toplam bütçe dengesinde, önemli ve gözetilen bir gelir hanesi olarak sisteme kondu ama zaman içerisinde kamu dengesi yapılırken, ya kısmen kondu, ya da "özelleştirme gelirleri hariç" dendi. Kısaca bu gelirlere pek güvenilemedi, çünkü, özelleştirme ya yapılamadı, ya da yanlış yapıldı.

Türkiye'nin özelleştirme serüvenini çok ciddi ele almak gerekiyor. Aslında son 15-20 yıl içinde Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde de, Latin Amerika'da da, sosyalist sistemin çöküşünden sonra çok başarılı örnekleri olduğu söylenen Doğu Avrupa ülkelerinde de, özelleştirme serüvenleri istenilen "ulvi" amaca çok hizmet etmiş gözüküyor.

Ben, iki fotoğrafın yan yana konulmasını öneriyorum. 20 yıl öncesinde KİT'lerin yarattığı sorunların büyüklüğü ve Türkiye ekonomisine katkılarını bir yana koyalım, diğer tarafa satılan ve satılmayan kuruluşların bugünkü durumunu ve Türkiye ekonomisine olan katkılarını koyalım; manzaranın parlak olduğunu düşünmüyorum. Neden? Çünkü biz, 15-20 yıl önce var olan ve şikâyet ettiğimiz KİT'lerimizi daha da perişan ettik. Özelleştirme kapsamına alınan KİT'lere, satılacak diye doğru dürüst yatırım yapmadık. Bunlar ciddi istihdam üretiyorlardı, katma değer yaratıyorlardı. Yatırımlarına devam etselerdi durum daha farklı da olabilirdi. Üstelik zaman içinde KİT'lerin Hazineye olan külfetleri de

azalmıştır. 80'lerin sonunda, kamu açığının birincil derecede sorumlusu olarak gösterilen KİT açıkları, zaman içinde son sıralara düşmüştür. Bunları özelleştirme kapsamına almak suretiyle kapasitelerini ve güçlerini de azaltmış olduk. Kendi haline bıraksaydık belki ekonomiye bugünkü halinden çok daha büyük destekte bulunabileceklerdi. Çünkü özelleştirmeyi ahlaki bir düzen içinde başaramadık. Orman kanununun geçerli olduğu bir özelleştirme geçmişimiz var. Başarılı, doğru dürüst bir özelleştirmemiz yok, çünkü biz, bu KİT'leri, kamu mülkiyetini olmaması gereken kesimlere -banka izinleri verdiğimiz gibi- inanılmaz gruplara devrettik, daha sonra da bu kuruluşların bazıları devlet portföyüne geri döndü.

Çimento fabrikalarını, Kepez'i, Çukurova Elektrik'i, Türk otomotiv endüstrisini, Sümerbank'ın, Etibank'ın, bankacılık bölümlerini hemen hatırlıyorum, çok fazla geri dönüşlü ve başarısız özelleştirme örnekleri var. Bunun sebepleri üzerine saatlerce konuşabiliriz; ancak şunu söylemek istiyorum: bir ülkenin ekonomisinin liberal olması, serbest bir piyasa düzeni içinde olması, kamuda ne var ne yoksa, ne idüğü belirsiz kişi ve kuruluşlara, anlamsız fiyatlardan satılması demek değildir. Anlamsız mülkiyet değişikliklerine sebebiyet vermek, bir ülkenin liberalleşmesi filan değildir. Pek çok gelişmiş kapitalist ülkede kamunun elinde bulundurduğu sektörler var.

Maalesef, Türkiye'de liberal olduğunu söyleyen bazı iktisatçılarda böyle bir garip düşünme biçimi var. Bu anlayış, son sosyalist devlet değerlendirmesiyle ile bütünleşiyor. Kamu mallarının her hal ve koşulda, kime olursa olsun satılmasını, serbestleşme ve liberalleşme olarak algılamak da garip doğrusu. Herhangi bir getirisi söz konusu değilse, verimlilik, katma değer artışı söz konusu değil ise, bu iş gayri ahlaki yapılıyorsa, böyle bir özelleştirmenin anlamı yok. Yapılan araştırmalara göre Latin Amerika'da, Türkiye'de, pek çok gelişmekte olan ülkede pek çok kamu varlığı mafyalara, şaibeli mülkiyet sahiplerine satılıyor.

ÖM: Bugün zaten mafya günün konusu Ankara Ticaret Odası'nın verdiği hayret uyandırıcı rakamlarla... Bugünün pek çok gazetesinde manşet haber olarak ATO'nun bir raporundan bahsediliyor: "Mafya içimizde, her yerde". Yeraltı ekonomisinin büyüklüğünün milli gelirin ¼'üne kadar yükseldiği tespiti var. Aşağı yukarı 100 alanda hizmet gören ve yıllık 60 milyar Dolarlık cirosu olan bir gruptan bahsediliyor.

AB: Gerçekten çok büyük. Rakamları tam bilmiyoruz ama Türkiye'de böyle bir ekonominin varlığını sokağa çıktığımızda, arabamızı park ederken hemen hissedebiliyoruz.

ÖM: Özellikle otoparktan çok net olarak bahsediliyor en büyük sektörlerden biri olarak ama her alana yaygınlaşmış vaziyette olduğu da belirtiliyor.

Bu özelleştirme kavramı, üzerinde çok ayrıntılı olarak durulması ve net kategorilere de ayrılması gereken bir konu herhalde? Başbakan yanılmıyorsam hafta sonunda Türk Telekom'un özelleştirilmesinde çıkan engel ile ilgili olarak bir şeyler söyledi. Özelleştirmeden aşağı yukarı toplam dış borca yakın bir miktar elde edebileceği, ama bu fırsatın heba olduğuna ilişkin...

AB: Ben, bu rakamlara pek güvenemiyorum açıkçası. Başbakan'ın, "Türkiye'nin dış borcu kadar bir özelleştirme imkânı vardı ve bu olmadı" değerlendirmesine pek katılamıyorum. Başbakan'a bilgi veren kaynaklar bunu hesapladı mı, yada nasıl hesapladılar onu bilmiyorum ve anlamış değilim. Ancak şunu söyleyebilirim: Türkiye bu konuda treni kaçırdı, dünyada 1980'lerde bütün özelleştirme dalgasının hakim olduğu dönemde, Türkiye bundan yararlanamadı. Yani, o süreçte bir takım varlıklarını satabilirdi, 90'ların ortasına kadar uygun bir ortamdı, daha sonra Doğu Avrupa ülkeleri devreye girdi. Örneğin bir rafinerinin 1989-90 yılında dünyada kabul gören fiyatı ile 1999'daki fiyatı farklıydı. O zaman, rafinerisini ya da telekom sektörünü satmak isteyen bir-iki ülke varken zaman içinde ülke sayısı arttı.

Üstelik bu zaman içerisinde, var olan KİT'lerinize gerekli yatırımı da yapmadınız, olması gereken yatırımı da yapmadınız ve dolayısıyla bunlar değerlerini de yitirdiler. Başbakan, "Bunlar, o gün kabul gördükleri rayiçten satılsaydı, o zaman bazı açıklar kapanabilirdi" şeklinde bir mantıkla bunları söylüyor zannediyorum. Ama zaman içerisinde başka ülkeler de özelleştirme kervanına katıldılar.

Şimdi her şey bir yana, bu ülkede özelleştirme başarısızdır, hem de oldukça başarısızdır. Tarihini hatırlayamıyorum ama bir hesap yapmıştık: "Özelleştirme serüveninden Türkiye ne elde etti?" diye. Türkiye'nin özelleştirme faaliyetleri için yaptığı harcamalarla, -koskoca bir idare tutuyorsunuz, 400-500 kişi çalışıyor, bir yığın danışman firmalar tutuyorsunuz, (aslında Türkiye'nin bu özelleştirme serüveninden danışman firmalar köşe döndü) bin bir tane gideriniz var- özelleştirme gelirleri arasında

bir fark yoktu. Düşünebiliyor musunuz? Neredeyse başa baştı. Dolayısıyla, Türkiye'nin özelleştirme macerasını çok esaslı bir şekilde tartışmalıyız, başarısızlığın nedenleri üzerinde durmalıyız. Kimilerine göre bu statükonun engellemesi, doğrudur, onlarca örnek verebilirim.

Ancak ben şuna da inanmıyorum; illa bu ülkede, bütün kamu mallarını özelleştirip satacağız diye bir durum söz konusu değil. Zaten elde doğru dürüst kamu malı da kalmadı ya. Başarılı bir şekilde özelleştirme operasyonu olabilir, madem başarısız bir özelleştirme serüvenimiz var, biz özelleştirme kapsamı içerisinde başarılı olabiliriz. Bir özelleştirme histerisi içerisinde bulunmamak gerekir. Artık özelleştirme kamu açıklarını kapamaya dönük bir takas işlemi şeklinde cereyan ediyor. Eskisi gibi sermaye piyasasının derinleştirilmesi, tabana yaygınlaştırılması, çalışanların ortak edilmesi gibi algılamalar yok.

Mesela KİT'lerin atıl personeli var, siz atıl personel sorununu çözdüğünüzde, KİT'lerinizi çok başarılı bir şekilde çalıştırabiliyorsanız özelleştirmeye ilişkin operasyonlarınızı daha ileriye erteleyebilirsiniz. AB süreci içinde yapabilirsiniz. Başarısız örnekler, mafyalara satışlar, belirsiz gruplara satışlar - bankacılık sektörü için geçerli olan- özelleştirme operasyonlarına güvensizlik yaratmıştır. Sürekli olarak, bunlar doğru fiyatla doğru kişilere satıldı mı sorusu hakim olmaktadır. Çünkü özelleştirme alanı Türkiye bürokratik idaresinin sisli ve kirliliği bölgesi olarak algılanmaktadır. Türkiye ekonomisinin yıllara sari bir hava fotoğrafı çekilse özelleştirme alanını kirlilik bölgesi olarak görürsünüz.

Bankacılık sektöründe 70 milyar Dolara varan tahribat söz konusu, sırf enerji sektöründe 30-35 milyardan söz ediliyor. Düşünün, biz enerji sektöründe, özel sektöre devrettiğimiz santralleri geri almadık mı? Dolayısıyla iktidarın şaşkınlık göstermesini anlayamıyorum. Oturup, doğru dürüst bu işi masaya yatırmaları gerekir. Hükümet, bağımsız kuruluşlar, akademisyenler bu meselenin bir envanterini yapsın; özelleştirme ne getirdi ne götürdü 20 yıl içerisinde? Mülkiyetin özel kesime geçmesi gibi bir amacı vardı ancak olmadı, olan da doğru bir şekilde olmadı.

1985-86'larda özelleştirme kapsamına geçtikten sonra KİT'leri bir de kamu bankaları ile olan ilişkilerinden arındırıp özel bankalardan kaynak teminine yönlendirdik, sırf bu nedenle bu ülkede, yeni özel bankalar kuruldu. KİT'ler bu bankalara yönlendirildi, bankalar büyük kârlar elde ettiler. Bu da ayrı ballı lokma tatlısıydı! Şayet, düzgün bir şekilde satamıyorsan ya da yanlış kişilere satıyorsan, iyi yöneterek kamuda durması daha da iyidir. Bir de bu işe bu çerçeveden bakalım. Fransa'da EDF -elektrik şirkettir- kamunun malıdır-, Fransa sosyalist bir ülke mi?

ÖM: Yani bir anlamda özelleştirme kavramının güvenilirliğinin zedelenmesi gibi bir durumla karşı karşıya kaldık herhalde?

AB: Benzer şeyler pek çok Latin Amerika ülkesinde de yaşanmış. Türkiye'nin bu başarısızlığı teslim etmesi, özelleştirmeye yeni bir boyut getirmesi lazım. Bunu da adım atmaya çalıştığımız AB perspektifi içerisinde düşünebiliriz. Kimi liberal yazarların da, kendilerini satma fetişizminden uzaklaştırmalarında fayda var. Böylesine bir serbestiyi kabul edemiyorum. Bir kamu malının mafyaya satılması gibi bir durum söz konusu olamaz.

ÖM: Mafyaya satıldığı konusunda kanıtlarımız var mı bilmiyorum ama bu yönde epey kuvvetli söylenti var en azından.

AB: Türkiye'deki KİT'lerin, irili ufaklı kamu mallarının satışının ciddi bir takibatı ve envanteri çıkarılırsa, mülkiyet değişimlerinin izleri sürülürse, inanılmaz bir tablo ile karşı karşıya kalabileceğimizi düşünüyorum.

ÖM: Türkiye'de özelleştirme serüveni herhalde epey bir doktora tezi konusu oluşturacak miktarda malzemeyi de biriktirmiş durumda.

AB: Kesinlikle. Ben pek çok genç arkadaşı yüksek lisans ve doktora tezleri kapsamında, özelleştirmeyi incelemeye davet ettim. Özelleştirme serüveni akademisyenlerin çok ciddi bir şekilde ilgi alanı içinde olmalı..

ÖM: TÜPRAŞ'la tekrar gündeme gelen özelleştirme meselesi üzerinde daha epey sayıda araştırmayı ve konuşmayı gerekli kılacak bir noktada.

(7 Haziran 2004 tarihinde Açık Radyo'da yayınlanmıştır)